

This article discusses the development of women's sport over the years of independence, the implementation of state programs, the promotion of a healthy lifestyle, the strengthening of the reproductive health of the population, the involvement of women in sport, the creation and development of conditions for their regular participation in popular types of sports.

ИДИОМАЛАР- МАДАНИЙ КОМПЕТЕНЦИЯНИ ШАКЛЛАНТИРУВЧИ ОМИЛ СИФАТИДА

Г.Х.Рўзиева - мустақил тадқиқотчи

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

Таянч сўзлар: чет тили, компетенция, идиома, фразеология, маданият, матн, машқ, иккинчи хорижий тил.

Ключевые слова: иностранный язык, компетенция, идиома, фразеология, культура, текст, второй иностранный язык.

Key words: foreign language, competence, idiom, phraseology, culture, text, second foreign language.

Замонавий жамиятда чет тилларни ўрганиш турлитуман соҳалардаги мутахассислар профессионал тайёргарлигининг ажралмас таркибий қисмига айланмоқда. Касб йўналишида ўсиш ва хорижий ҳамкорлар билан муносабатларни кенгайтириш масалаларининг муваффақиятли ҳал этилиши кўп жиҳатдан уларнинг лисоний тайёргарлиги сифатига боғлиқ.

Хорижий тил лексикасини ўрганиш, англаш, ўзлаштириш ва эгаллаш каби бир неча босқичлардан иборат динамик жараён тарзида намоён бўлади [5]. Албатта, табиий шароитларда тил ўрганишда ўрганиш босқичи ушбу тилдаги сўзларнинг, бевосита, корреляцияланган, тилдан ташқарида намоён бўладиган ҳолат билан уйғунлаштиришга, ушбу сўзлар таркибида она тилига хос бўлган ва тил ўрганаётган шахснинг илк туйғуларига дахлдор бўлади [4:52].

Инглиз тилини иккинчи чет тили сифатида ўқитишнинг ўзига хос жиҳатларини батафсил кўриб чиқиш бизга ўзимизни қизиқтирган соҳадаги хулосаларни таҳлил қилиш имконини беради.

Маълумки, чет тилини ўқитиш жараёнида лугат захирасини кенгайтириш, грамматик билим ва кўникмаларни чуқурлаштириш ва такомиллаштириш, ўрганилаётган тил, халқ маданияти билан таништириш, ифодага эмоционал тус бериш учун фразеологик бирликлар устида ишлаш муҳим восита ҳисобланади.

Иккинчи хорижий тилни ўқитиш тамойили иерархияси қуйидагилардан иборат бўлиши лозим:

- умумилмий (асосий профессионал компетенциянинг шаклланишини таъминлайдиган) тамойиллар;
- умумдидактик (ўқитувчида базавий компетенциянинг шаклланишини таъминлайдиган) тамойиллар;
- услубий (чет тили ўқитувчисига махсус компетенциянинг шаклланишини таъминлайдиган) тамойиллар.

И.Л.Бим ўз концепциясида қайд этишича, умумийлик хоссасига қарамадан, бир неча тамойиллар иккинчи тилга нисбатан қўлланишига қараб, қисман, модификациялашади [3:18].

Иккинчи чет тилини ўқитиш борасида И.Л. Бимнинг фикрига таянамиз. Олимнинг фикрича, унга қуйидаги тамойиллар кўпроқ мос келади: 1) коммуникатив-когнитив; 2) ўқитиш дифференциацияси; 3) ижтимоий-маданий йўналтирилганлик; 4) ўқитишнинг фаолият хусусиятининг кучайиши; 5) нутқий фаолиятнинг барча турларининг ўзаро боғлиқлиги; 6) тамойил даражасига кўтарилган қиёслама (контрастив) ёндашув; 7) ўқитиш иктисодининг кучайиши (интенсификацияси) [3:18-22].

Иккинчи чет тилини ўқитишнинг энг муҳим тамойиллари орасидан Н.В. Баришников [2] қуйидагиларни алоҳида ажратиб кўрсатади:

- 1) маданиятлараро йўналтирилганлик;
- 2) когнитив-интеллектуал йўналтирилганлик;
- 3) пухталиқ;
- 4) онглилик ва онгсизликни оқилона уйғунлаштириш;
- 5) иккинчи чет тилини ўқитишда талабаларнинг лингвистик ва ўқув тажрибасини ҳисобга олиш.

Шундай қилиб, иккинчи чет тилини ўқитиш жараёнида юқорида санаб ўтилган барча тамойилларни

ҳисобга олиш мазкур жараёнида оптималлаштиришнинг зарур шarti деб ҳисоблаймиз. «Билингвистик ўқитишнинг умумий тизими фақат унинг таркибий қисмлари услубий тамойиллар бирлиги билан боғлиқ бўлгандагина самара бериши мумкин» [1].

Демак, бунда гап мутлақо янги дидактик-методик концепция тузиш эмас, балки изланишлар шароитида айрим модификациялар ҳосил қиладиган техник ҳолатларни аниқлаш ҳақида боради. Бундай омилларга биз қуйидагиларни киритдик:

1. Тил ва мамлакатшуносликка оид материалларнинг хоссалари.

2. Мақсадли гуруҳнинг ўзига хослиги.

3. Иккинчи чет тилини ўқитиш ва ўрганиш шартлари.

Оғзаки ва ёзма нутқ муносабатларида барқарор фразеологик бирликлардан фойдаланиш чет тилини билишнинг энг муҳим кўрсаткичларидан бири саналади. Лексиканинг фразеологик қатлами устида ишлаш талабанинг лексик захирасини кенгайтириш, грамматик билим ва кўникмаларни чуқурлаштириш ва такомиллаштириш имконини яратади.

Бундан ташқари, идиомалар ўрганилаётган тилда сўзлашадиган халқнинг миллий-маданий хусусиятларини тасвирлаш учун ёрқин материал бўлиб хизмат қиладди. Бунда талабалар нутқини ифода этишда воқеликка муносабатини эмоционал-баҳо орқали изҳор қилиш қобилиятига эга бўлади, талабаларга ўрганилаётган тил орқали мамлакатнинг менталитети, характери, анъаналари, ижтимоий-этниқ меъёрлари ва баҳоларини англашда, шунингдек эгалланган билим, кўникмаларни тушуниш ва нутқда қўллай олишдан эстетик завқ олиш ҳиссини туйишида ёрдам беради.

Шубҳасиз, барқарор фразеологик иборалар (фразалар)ни эгаллаш талабалар учун муайян қийинчиликлар туғдиради. Бу қийинчиликлар барқарор ибораларнинг тил ҳодисаси сифатидаги мураккаблиги билан асосланади. Гап шундаки, тушуниш ва шунга мувофиқ грамматика қоидаларига асосан, сўзларни эркин танлаш ва бириктириш йўли билан барқарор фразеологик ибора тузиш эҳтимоли жуда паст. Таълимнинг спецификаси ва барқарорлиги фразеологик ибораларнинг оғзаки ва ёзма нутқда қўллаш спецификаси ўқитиш даврининг бошидан босқичма-босқич ва кетма-кетликда ўзлаштириб бориш заруратини келтириб чиқаради.

Идиомаларни тўғри тушунишлари ва келажакда нутқда қўллай олишлари учун талабалар қуйидагиларни ўзлаштиришлари лозим: а) асосий ва қўшимча маънони, шу жумладан стилистик бўёқни; б) идиома қўлланган шаклни, шу билан бирга унинг барча вариантларини; в) ўзгариш имкониятларини; г) ушбу барқарор иборани қўллаш ўринли бўлган вазият ва нуктаи назар (контекст)ни. Бошқача айтганда, матнни ҳар томонлама тушунишга ёрдам берадиган бошланғич ишни бажариш зарур.

Маълумки, лексик бирлик, жумладан, идиомаларнинг маъносини ойдинлаштиришни икки хил йўл билан: таржима ва таржимасиз ҳам амалга ошириш мумкин. Таржима қилмай амалга ошириш усулига қуйидагилар қиради: 1) аниқлаш (дефиниция), яъни

идиомаларнинг мазмунини ўрганилаётган тилдаги ҳозиргача маълум бўлган сўзлар ёрдамида тавсифлаш, масалан, *A bigfishin a smallpond; Toeatlake a horse* ва ҳоказо. 2) синонимлар, яъни бир хил ёки бир-бирига яқин маъноларни англатувчи фразеологик бирикмалар, масалан: *Thereisn'tenoughroomtoswing a cat; Toputthecatamongthepigeons*; 3) контекст, яъни сўзнинг маъносини гапнинг умумий мазмунини тушуниш ва фактларни билишга асосланган контекстуал фараз ёрдамида аниқлаш. Мисоллардан кўрииб турганидек, идиомада ҳар бир сўзнинг маъносини эмас, балки умуман бирикманинг маъносини билиш муҳим. Бу нутқда мажозийликни таъминлайди.

Инглиз тилида идиомаларнинг маъносини оидинлаштиришнинг юқорида санаб ўтилган усуллари ўзининг муайян устунлик ва камчиликларига эга. Таржима қилмасдан амалга ошириладиган усуллар фараз қилиш қобилиятини ўстиради, тилдаги амалиётни, хотира пойдеворини мустаҳкамлайди, ассоциатив алоқаларни кучайтиради ва ҳ.к. Бироқ бу усуллар кўп вақт талаб этади ва ҳар доим ҳам уларнинг маъносини талабалар томонидан тушуналишини таъминлай олмайди, усуллар вақтни тежайди ва қўлланишда универсал, аммо ҳар бир идиома инсонларнинг ҳулқини, унинг атроф-муҳитга муносабатини тасвирлайди, борлиқ ҳақидаги тассуротини шакллантиради. Инглиз тилини ўргана туриб, талабалар мамлакат тарихига шўнғийдилар, анъаналари, дини, маиший ҳаёт тарзи билан танишадилар. Тилнинг турли воситаларидан фойдаланган ҳолда чиройли, тўғри гапириш, ўз фикрини мантиқан ва лўнда ифодалаш, бошқа давлатлар вакиллари билан суҳбат давомида ўз нуктаи назарини ҳимоя қилиш филолог талабалар зиммасидаги энг асосий вазифалардан биридир.

Шундай қилиб, юқорида келтирилган фикр-мулоҳазалардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, идиомалар дунёқарашини ўрганиш инглиз тилини ўрганишда зарур унсур ҳисобланади ва тилни тушунишни осонлаштиради, ўрганилаётган тил орқали халқнинг миллий маданиятига кириб боришга ёрдам беради, нутқни ифодали, тимсолий ва ёрқин қилади. Албатта, идиомаларни қўллаш талабаларга муайян қийинчиликларни келтириб чиқаради, лекин бирмунча вақт ўтгандан сўнг талабалар худди тил ташувчидек сўзлай бошлайди, уларда нутқ тайёргарлиги ўсиб боради. Ўқитувчининг дарс бериш жараёнидаги мақсади идиомалардан ўйинли вазиятлар яратиш, мунозараларга киришиш ва улардан лингвистик кўникмаларни ривожлантиришга қаратилган оғзаки нутқларда кўп бор фойдаланиш орқали талабаларда рағбатни оширишдан иборат бўлиши лозим. Шунингдек, турли маданиятлар менталитетини англаш ва қабул қилиш, натижада билимли, малакали, инглиз тилида эркин сўзлаша оладиган кадрлар тайёрлаш ҳам ўқитувчининг асосий вазифалари сирасига қиради.

Чет тилидаги ҳар қандай матн ўзига хос идиомалар манбаси ҳисобланади. Матн устида ишлаш нутқий вазиятни табиий йўл билан яратиш муаммосини бартараф этади, кейинги ўқиш жараёнида идиомалар қатлами устида ишлаш ва бадий асарларни муҳокама қилиш нафақат талабаларнинг лўғат захирасини кенгайтиришга хизмат қилади, балки нутқда қўллаш ҳисобига бойиши орқали ўрганилаётган мамлакатни ва шу тилда сўзлашадиган халқнинг маданиятини ўзи учун кашф этиш жараёндан завқ олиш имконини ҳам беради.

Идиоматиканинг ҳар қандай тил лексик таркибида алоҳида мавқега эга эканлиги боис «фразеологик компетенция» тушунчаси муомалага киритилиши мақсадга мувофиқ. Бундай компетенцияни ажратиш кўрсатиш идиоматикани ўқитиш мақсадини лексик

компетенциянинг таркибий қисми бўлган фразеологик компетенцияни ривожлантириш нуктаи назаридан мувофиқлаштириш имконини беради. Фразеологик компетенциянинг анчайин мукаммал таърифи Л.С.Пугачеванинг диссертация тадқиқотида тақдим этилган. Муаллиф бундай компетенция деганда «сўзловчининг нафақат тил ва нутқнинг мажозий воситаларини англаш, уларни етарли даражада изоҳлай олиш, балки фразеологик бирикларни вазият, мавзу, шунингдек, мулоқот майдони, суҳбатдошлар мавқеи билан уйғун ифодалаш қобилиятини» тушунади [7:11].

Чет тили машғулотларида бошқа мамлакат маданияти билан танишиш билвосита рўй беради.

Ўрганилаётган тил мансуб мамлакатнинг тили ва маданияти муҳитидан ташқари бўлган бундай шароитларда хорижий тилга хос маданият билан алоқага киришиш (коммуникация) матнни тушуниш (кенг маънода) ва унинг мазмунини муҳокама қилиш асосида кечади.

Шунинг учун ҳам фразеологик компетенцияни ривожлантиришда замонвий изланувчилар томонидан кўрсатиб ўтилган қуйидаги тамойилларга таяниш зарур бўлади [6:5 -7]:

- билим, маҳорат ва кўникмаларни бевосита мулоқот жараёнига кўчириш тамойили. Мазкур амалиёт идиомалар билан билвосита коммуникация орқали ишлаш асосида шакллантирилган билим ва кўникмаларни бевосита мулоқотга кўчиришни тақозо этади;

- маданиятлараро ўзига хосликка эга идиомаларни қўллаш зарурати сифатида тушуниладиган маданиятлараро қадрият тамойили;

- маданиятлараро ўқитишни самарали ташкил этиш имконини берувчи ва талабаларни матнга фақат ўз маданияти нуктаи назаридан қарамаслик кераклигини ўргатишга асосланган истиқболни ўзгартириш тамойили;

- ўқув материали сифатида фақат идиоматик мураккаблашган матнлардан фойдаланишга йўналтирилган онгли чегараланганлик тамойили;

- асл (аутентик) матн устида иш олиб боришни ташкил этишни кўзда тутувчи матннинг етакчилик роли тамойили, бунда талабани матнга жалб этиш муҳим;

- машқларнинг талабаларда тил соҳасига оид тахминларни ривожлантиришга қаратилганлигини назарда тутувчи тахмин бўйича ишлаш тамойили;

- талабаларни идиомаларга нисбатан маданиятлараро изоҳлар билан таништиришни назарда тутувчи қийинчиликларни изоҳлаш тамойили;

- ўқитиш жараёнида лўғатлар ва маълумотномалардан фойдаланишни кўзда тутувчи қўшимча адабиётларни қидиришга қаратилган тамойил.

Юқорида санаб ўтилган тамойиллар, шубҳасиз, идиомаларни маданиятлараро ёндашув асосида ўқитишнинг асосий воситаси сифатида асл идиоматик жиҳатдан мураккаблаштирилган матнлар намоён бўлишини исботлайди. Идиоматик мураккаблаштирилган матнларни саралаш қуйидаги мезонлар асосида амалга оширилиши лозим: матннинг когнитив қиймати, маданийлик қиймати, талабаларнинг қизиқиши ва тил билиш даражасига мувофиқлиги (йўналиш, мантиқ ва тил мураккаблигининг меъёрга бўлиши) ва муайян мавзуга мос келиши.

Идиомалардан унумли фойдаланиш талабаларнинг инглиз тили бўйича юқори даражадаги билимга эга бўлишларини тақозо этади ва ўқитувчи зиммасига талабада интермаданий дунёқараш, ҳушмуомалалик, ностандарт фикрлаш каби сифатларни шакллантиришдек муайян вазифаларни юқлайди. Ўқитувчи маданиятлар медиатори сифатида талабаларда тил ўрганиш кўникмаси ва қимматли-йўналтирилган сифатлар мажмуасининг шаклланишига қўмаклашади.

Адабиётлар

1. Баринава С.Э. Инновационные технологии в обучении иностранным языкам: принципы построения факультативного курса «Второй иностранный язык в общеобразовательной школе». URL: <http://festival1september.ru/authors210-482-920/> (дата обращения: 25.07.2011).
2. Барышников Н.В. Методика обучения второму иностранному языку в школе. -М.: “Просвещение”, 2003.
3. Бим И.Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского). -Обнинск: Титул, 2001.
4. Залевская А.А. Индивидуальное знание. Специфика и принципы функционирования. -Тверь: 1992.
5. Медведева И.Л. Психолингвистические проблемы функционирования лексики неродного языка: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. -Уфа: 1999.
6. Османова И.В. Формирование лингвистической компетенции в обучении чтению студентов начального этапа вузов / факультетов лингвистического профиля: на материале лексики с национально-культурной семантикой английского языка: дисс. ... к. пед. н. -Пятигорск: 2009.
7. Пугачева Л.С. Формирование фразеологической компетенции иностранных студентов-филологов (на материале фразеосемантического поля «Деятельность человека»): автореф. дисс. ... к. пед. н. СПб., 2012.

РЕЗЮМЕ

Маколада инглиз тилини иккинчи чет тили сифатида ўқитишда идиомаларнинг ўрни ва роли таҳлилга тортилган. Чет тилини ўқитиш жараёнида тилининг маданиятга, оид хусусиятларига кириб бориш тақозо этилади. Шу маънода, ўрганилаётган тилининг мажозий қурилиши, ўзига хослигини ва муайян маданиятнинг айрим хоссаларини намойн этадиган идиомалар алоҳида аҳамият касб этади. Идиоматик мураккаблаштирилган матнларни саралаш қуйидаги мезонлар асосида амалга оширилиши лозим: матннинг когнитив қиймати, маданийлик қиймати, талабаларнинг қизиқиши ва тил билиш даражасига мувофиқлиги (йўналиш, мантиқ ва тил мураккабلىгининг меъёри бўлиши) ва муайян мавзуга мос келиши.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются место и роль идиом при обучении второму иностранному языку. Обучение иностранному языку предполагает проникновение в культурные особенности языка. В этом смысле особую роль играют идиомы, образный строй которых отражает своеобразие языка и некоторые особенности культуры. Основным средством обучения идиоматике на основе межкультурного подхода выступают аутентичные идиоматически усложненные тексты. Отбор среди идиоматически усложненных текстов должен проводиться по следующим критериям: познавательная ценность текста, его культурологическая ценность, соответствие интересам и языковому уровню студентов (с умеренной предметной, логической и языковой сложностью) и соответствие определённой тематике.

SUMMARY

The article discusses the place and role of idioms in teaching a second foreign language. Foreign language learning involves understanding the cultural characteristics of the language. In this sense, idioms play a special role, the figurative structure of which reflects the uniqueness of the language and some features of culture. The primary means of learning the idioms on the basis of the intercultural approach are idiomatically sophisticated the authentic texts. The selection among idiomatically complex texts should be based on the following criteria: the cognitive value of the text, its cultural value, compliance with the interests and language level of students (with moderate subject, logical and language complexity) and correspondence with a certain topic.

БЎЛАЖАК ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ТАЙЁРЛАШДА МОБИЛ ИЛОВЛАРНИ ҚўЛЛАШ САМАРАДОРЛИГИ

С.С.Тажибасев – педагогика фанлари доктори (DSc), доцент

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети

А.И.Олимов – катта ўқитувчи

Жиззах давлат педагогика институти

А.Т.Ниязов – доцент

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: жисмоний маданият, жисмоний тарбия, мобил иловалар, ўзлаштириш кўрсаткичлари.

Ключевые слова: физическая культура, физическое воспитание, мобильные приложения, показатели освоения.

Key words: physical culture, physical education, mobile applications, development indicators

Ўзбекистон Республикасида олий таълимни тизимли ислох қилишнинг устувор йўналишларини белгилаш, замонавий билим ва юрак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга, мустақил фикрлайдиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, олий таълимни модернизация қилиш, илғор таълим технологияларига асосланган ҳолда ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш мақсадида қўллаб-қўллаш амалга оширилмоқда [1].

Олий таълим тизимини такомиллаштириш ва замон талабларига мослаштиришда ахборот-коммуникация технологияларининг ўрни муҳим аҳамиятга эга. Ҳозирги кунда ахборот-коммуникация технологиялари бутун дунёда таълим соҳасида ҳал қилувчи ғалабага эришмоқда. Кўпгина университетларда компьютерлаштирилган ўқув муҳити яратилди, ўқитувчилар учун малака ошириш тармоқлари юзага келтирилди, юзлаб таниқли университетларда барча билим соҳалари бўйича ўқув курслари ва дарсликлар кўринишидаги очик таълим манбаларини тақдим этувчи фондлар мавжуд. Таълимда янги йўналиш пайдо бўлди ва ривожланмоқда, бу - мобил таълим [2].

Замонавий талабаларнинг аксарияти техник ва психологик жиҳатдан ўқув жараёнида мобил технологиялардан фойдаланишга тайёр ва мобил қурилмалар ҳамда технологияларнинг имкониятларидан янада самарали фойдаланиш учун янги имкониятларни кўриб чиқиш керак. Ушбу муаммони ҳал қилиш ўқитувчилар томонидан

ташкилий саъй-ҳаракатларни, олий ўқув юртларидаги ўқув жараёнида мобил таълимнинг стратегиялари, шакллари ва усулларини амалга ошириш учун илмий-услувий ишлар устида изланишларни талаб қилади [4].

Ёшлар орасида мобил алоқанинг машҳурлигини инобатга олиб, ушбу алоқа турлари университетдаги ўқув жараёнини оптималлаштиришга қандай ёрдам бериши мумкинлигини таҳлил қилиш керак [3].

Тадқиқотнинг мақсади: жисмоний маданият назарияси ва методикаси фанини ўқитишда мобил иловалардан фойдаланиш самарадорлигини педагогик тажрибада текшириш.

Тадқиқотнинг вазифалари:

- жисмоний маданият назарияси ва методикаси фанини ўқитишда мобил иловалардан фойдаланиш методикасини такомиллаштириш;

- жисмоний маданият назарияси ва методикаси фанини ўқитиш бўйича ишлаб чиқилган мобил иловалар самарадорлигини педагогик тажрибада текшириш.

- **Тадқиқотнинг объекти:** ОТМ да жисмоний маданият назарияси ва методикаси фанини ўқитиш жараёни.

- **Тадқиқотнинг предмети:** жисмоний маданият назарияси ва методикаси фанини ўқитишда мобил иловалардан фойдаланиш.

- **Ўтказилган тажрибалар натижалари ва муҳокамаси.**

“Жисмоний маданият” номли дастур ОТМ ларнинг